

УДК 37.034/.036:37.04-053.2

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2020-94-1-102-111>

ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ У ПІДЛІТКІВ ПОЧУТТЯ ДОБРОТИ ЗА ДОПОМОГОЮ ПОЕТИЧНОГО СЛОВА

М. А. Касич

ORCID0000-0001-7633-1533

У статті розглядається важливість морально-етичного виховання підлітків, виховання в них почуття доброти. Автор наводить статистику щодо проявів підліткової жорстокості як наслідку недостатнього рівня виховання морально-етичних цінностей в епоху, що приділяє більшу увагу розвитку науки і техніки, ніж розвитку духовності особистості та морально-етичних якостей. Автор стверджує, що саме учні середньої школи є тією віковою категорією, що потребує особливо пильної уваги з боку батьків і педагогів у процесі виховання почуття доброти як важливої моральної цінності, так як на сьогодні мережа інтернет рясніє новинами про акти підліткової жорстокості. У статті обґрунтована важливість морально-етичного виховання підлітків у контексті реалій сучасного світу. Розглянуто поняття доброти як найвищої абсолютної загальнолюдської цінності і процес його виховання, задля зниження проявів підліткової жорстокості. Розглянуто явище, що сучасною термінологією називається «булінг» (від англ. bully – хуліган, задирака, грубіян, «to bully» — задиратися, знущатися), тобто агресивна поведінка щодо окремої особи або групи з метою приниження, домінування, фізичного чи психологічного самоствердження. У статті запропоновано здійснювати процес виховання за допомогою поетичного мистецтва, наведено приклади завдань до поезій, що покликані допомогти підліткам відкоригувати поведінку, розвинути критичне та творче мислення, естетичні смаки. Матеріал для завдань дібраний з віршів сучасних авторів, таких як: Любов Забашта, Ірина Супрун, Генріх Акулов. Серед наведених завдань до поезій переважають завдання з творчим підходом. Наприклад: намалювати асоціативну карту, написати твір-роздум, намалювати ілюстрацію, створити відеокліп тощо. Ключовою ідеєю статті є процес виховання почуття доброти у контексті естетичного виховання.

Ключові слова: морально-естетичне виховання, підлітки, доброта, поетичне слово.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Сучасне суспільство, що знаходиться на етапі найвищого розквіту науково-технічного прогресу, дедалі частіше потерпає від наслідків недостатнього рівня виховання морально-етичних цінностей. Саме учні середньої школи є тією віковою категорією, що потребує особливо пильної уваги з боку батьків і педагогів у процесі виховання почуття доброти як важливої моральної цінності. На сьогодні мережа інтернет рясніє новинами про акти підліткової жорстокості. З кожним днем з'являється дедалі більше повідомлень про дитячі бійки і конфлікти, що призвели до трагічних наслідків, побиття підлітками однолітків та дорослих тощо.

Українські підлітки за статистикою опинились у списку найжорстокіших серед своїх європейських однолітків. Експерти зазначають, що 34% українських дітей хоча б раз у житті були в ролі жертви, а 43% приміряли на себе амплу агресора. За рівнем жорстокості вони посідають четверте місце в Європі – після своїх однолітків із Росії, Албанії та Білорусі (Українські підлітки за статистикою опинились у списку найжорстокіших в Європі). Неможливо з байдужістю сприймати дані факти.

Окрім фізичного, варто звернути особливу увагу на проблему психологічного насилля. На жаль, майже в будь-якому класі чи іншому дитячому колективі є діти, що зазнають глузувань і знущань. Постійне, повторюване щоденно, навмисне цькування дитини однолітками є невичерпною темою досліджень науковців і педагогів, з 70-х років ХХ століття. Це соціальне явище отримало назву – булінг, від англійського слова «bully», яке перекладається «хуліган», «задирака».

На сучасні середні навчальні заклади покладена не лише велика відповідальність стосовно рівня освіти майбутнього покоління, а й рівня його морально-етичного виховання, але на практиці бачимо, що предмети, метою яких було б цілеспрямоване виховання моральності, етичності та толерантності, не передбачені шкільною програмою. Раз на тиждень є так звані «виховні години», де здебільшого обговорюють організаційні моменти та побутові проблеми класу, які, безумовно, є важливими, але проблему морально-етичного виховання глобально не вирішують. За таких умов, важливим педагогічним завданням є пошуки засобів виховного впливу, втілення яких у реальність буде можливе у колективах дітей під час освітньо-виховного процесу, інтегровано у контексті певних навчальних дисциплін тощо. Таким засобом впливу може бути мистецтво як ідеальний взірець морального досвіду людства. І. Д. Бех (1994) підкреслює, що витoki моральних якостей особистості слід шукати у

мистецтві, оскільки воно здатне породжувати сильні емоційні переживання, які в свою чергу підштовхують до певних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми. Проблему морального виховання дітей вивчали Н. В. Вишнівська, В. Л. Короленко, О. О. Михальчук, К. В. Плівачук, О. С. Сторонська, О. В. Сухомлинська, М. М. Чепіль. Проблему виховання почуття доброти вивчали Н. Адаменко, О. Борщова, О. Д. Будугай. Питання взаємодії мистецтв і виховання підростаючого покоління вивчали Л. Г. Бондаренко, О. Д. Будугай, Т. М. Мочан, Т. І. Пагута, О. А. Половина, Г. П. Шевченко.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Люди завжди мислили категоріями: погано – добре, правильно – неправильно, добро – зло. Протягом всієї історії людства філософи і мислителі намагалися дати визначення поняттям добра і зла, описати доброту як моральну чесноту людини. Цікава думка Сократа щодо проблеми добра та зла. Він вважав, що будь-яке зло виникає лише з незнання добра, і ніхто не є злим добровільно та від народження. Філософ вважав знання найбільшою чеснотою і вірив, що будь-яка людина може стати добродесною, коли буде знати та розуміти, в чому полягає добро. В його поглядах розглядалась неминучість переходу знань у дію та обумовленість людських вчинків знаннями (Диалоги Платона). Саме тому, на нашу думку, важливо виховувати у підростаючому поколінні доброту, навчати добра. Моральне добро – це гармонія інтересів суспільства й особистості, єдність прагнень усіх людей і кожної людини давати суспільству справжню користь, тобто користь, що відповідає суспільному прогресу (Чепіль, 2012).

Мета статті полягає в розкритті процесу виховання почуття доброти за допомогою поетичного слова.

Виклад основного матеріалу. Значення мистецтва для духовного вдосконалення людини, зокрема для морального виховання, вперше усвідомили давні греки. Зокрема, Аристотель вважав, що моральне очищення у мистецтві відбувається тільки через потрясіння, яке неможливе без певної естетичної якості твору мистецтва. Саме Аристотель ввів поняття катарсису, згідно з яким мистецтво очищує характер, вдосконалює чесноти людини (Шевченко, 2014).

Сучасні педагоги схиляються до думки, що лірика, з-поміж інших літературних родів, здатна найяскравіше і найвідчутніше впливати на психологічний стан людини і формування її духовності. Ще видатний педагог Сухомлинський стверджував, що багатство і благородство

почуттів підлітків немислимі без переживань, втілених у визначних творах світової поезії (Бондаренко, 2016).

Аналіз поетичних творів школярами є важливим компонентом естетичного виховання. Поезія є засобом впливу на особистість дитини та її духовний світ. Читання віршів дозволить підліткові підвищити пізнавальні, розумові здібності та культурний рівень.

Стимулювання колективних переживань, емоційне «вживання» в текст ліричного твору досягається за допомогою різних форм роботи. Індивідуальні чи вікові особливості розвитку особистості підлітка – важливий фактор, який впливає на вибір видів роботи, що практикуються вчителем (Сахно, 2016). Деяким учням більше сподобаються творчі завдання, такі як: виразне читання, асоціативні карти та ланцюжки, ілюстрування, інсценізація та ін. Все більш популярним стає залучення до виховної та навчальної роботи комп'ютерних технологій: створення презентацій, відеокліпів тощо. Інші надають перевагу усним відповідям, у яких відверто висловлюють свої думки, розкривають почуття, часто суперечливі, адже сприймання лірики відзначається найбільшою суб'єктивністю.

Пропонуємо приклади поезій та завдань до них, що можуть бути використані протягом виховної години, у процесі виховання почуття доброти.

1. Прочитайте поезію:

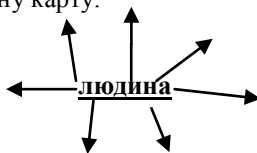
*Людина починається з добра,
Із ласки і великої любові,
Із батьківської хати і двора,
З поваги, що звучить у кожному слові.
Людина починається з добра,
З уміння співчувати, захистити.
Це зрозуміти всім давно пора,
Бо ми прийшли у світ добро творити.
Людина починається з добра,
Із світла, що серця переповняє.
Ця істина, як світ, така стара,
А їй досі на добро нас надихає.*

Любов Забашта

(Сайт вчителя початкових класів Герус Вікторії Василівни).

- 1) Поясніть, що вкладає автор у поняття «Людина»
- 2) Дайте власне визначення поняттю доброти.

3) Намалюйте асоціативну карту:

4) Видатний педагог В. Сухомлинський писав: «Ти народжений людиною, але Людиною потрібно стати. Справжня людина – це дух людський, який виражається у переконаннях і почуттях, волі та прагненні, у ставленні до людей і до самого себе, у здатності любити і ненавидіти, вбачати в мрії ідеал і боротися за нього» (Сухомлинський, 1990). Як ви розумієте, що означає бути людиною? Висловіть свою думку, підготувавши невеликий монолог.

5) Запитайте у своїх однокласників, як вони вважають, що означає бути людиною, для цього встаньте і підходьте по черзі до кожного з однокласників. Думки запишіть, презентуйте вчителю свої записи.

6) Поміркуйте, чи легко творити добро? Пригадайте, коли останній раз ви вчинили добру справу, напишіть про це невеликий твір-роздум (приблизно 200 слів)

2. Прочитайте поезію:

*Мій улюблений світ— без насильства,
 Без жорстокості, болю і зла,
 Де народом заспівана пісня
 Містить тільки хороші слова.
 Мій улюблений світ — без насильства,
 Де немає страждання й війни,
 Де розквітла калина барвіста,
 Й голосінь не почувши сумних.
 Мій улюблений світ — це не казка,
 А реальне щасливе життя,
 Бо, звільнивши наш світ від насильства,
 Можна сміло йти в майбуття.
 І коли на теренах країни
 Без страждань заживе кожне місто,
 Скажуть люди всієї країни:
 Україна— це світ без насильства.*

І. Супрун

(Видавнична група «Основа». Мій улюблений світ без насильства).

- 1) Поясніть, як ви розумієте сутність насильства?
- 2) Розкажіть, які види насильства вам відомі? (фізичне, психологічне)
- 3) Групами розіграйте коротку ситуацію, у якій ви стали свідками насильства. Запропонуйте вихід із цієї ситуації або алгоритм поведінки у такій ситуації, задля вирішення конфлікту.
- 4) Намалюйте ілюстрацію до вірша, або створіть відеокліп.
- 5) Змайструйте власноруч дитячу книжечку «Як запобігти насильству», доповніть її власними ілюстраціями.

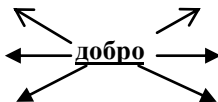
3. Прочитайте поезію:

Роздум
Щоб бути мудрим на добро,
Багато треба знати,
Не тільки зброю, а й перо
Уміть в руках тримати.
Уміти хліб пекти, орати,
Побудувати хату,
Ростить дітей, кохати
І більше всього пам'ятать,
Що є в нас рідні батько й мати.
Отож, щоби творить добро,
Багато треба знати...
А от простими будь на зло,
Не треба слів багато,
Якщо ви мудрі на добро,
То вас на зло не хвате.

Генріх Акулов

(Сучасна українська поезія і не тільки).

- 1) Поясніть, чи можна на добро бути мудрим, а на зло простим? Як ви розумієте ці вислови? Поміркуйте, чому поет використав слова «мудрим», «простим», чи доречні вони на вашу думку?
- 2) Назвіть, які гарні вчинки згадує у поезії автор?
- 3) Згадайте, які гарні вчинки робили ви протягом минулого року? А на які ще не зважились?
- 4) Доберіть народні прислів'я і приказки про доброту.
- 5) Намалюйте та доповніть асоціативну карту.

б) створіть відеоряд на тему «Людяність у простих речах», презентуйте власне відео у класі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У сучасному світі важливо приділяти достатньо уваги морально-етичному вихованню підлітків, задля уникнення проявів підліткової жорсткості, насилля. Провідним засобом впливу може стати мистецтво, оскільки воно дає сильний емоційний поштовх і розвиває естетичний смак. Виконуючи різні завдання, учні матимуть змогу проаналізувати поезії і обміркувати їх ідею, що містить позитивний для виховання посыл.

На нашу думку, дослідження є дуже перспективним, оскільки матеріал для роботи є невичерпним, адже поезій на дану проблемну тематику існує багато. Під час роботи з поезіями ми маємо змогу долучати інші види мистецтва, розвивати мовлення, образне та критичне мислення. Завдання можуть бути використані на уроках літератури, мови, етики, під час виховних годин та позакласної роботи, а також дані на самостійне опрацювання вдома.

Література

1. Бех И. Нравственность личности в психологическом ракурсе. *Філософська і соціологічна думка*. 1994. №3–4. С. 177–183.
2. Бондаренко Л. Виховання в учнів культури почуттів засобами поезії: (на матеріалі збірки Івана Франка «Зів'яле листя»). *Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): літературно-науковий збірник*. 2016. Вип. 12. С. 26-32.
3. Видавнича група «Основа». Мій улюблений світ без насильства. URL: http://journal.osnova.com.ua/article/37923-Мій_улюблений_світ_без_насильства (дата звернення: 14.06.2019) – Назва з екрана.
4. Диалоги Платона. URL: <http://psylib.ukrweb.net/books/plato01/> (дата звернення: 14.06.2019).
5. Сайт вчителя початкових класів Герус Вікторії Василівни URL: http://vchutel-pk.at.ua/load/materiali_do_urokiv/literaturne_chitannja/ljubov_zabashhta_ljudina_poc_hinaetsja_z_dobra_zubri_i_olen/4-1-0-14 (дата звернення: 14.06.2019).
6. Сахно А. Л. Роль поетичного слова в морально-естетичному вихованні учнів на уроках української літератури. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 1. С. 231-237.
7. Сухомлинский В. Как воспитать настоящего человека. Москва : Педагогика, 1990. 288 с.

8. Сучасна українська поезія і не тільки. URL: <http://poeziya-ukrainy.com.ua/> (дата звернення: 14.06.2019).
9. Українські підлітки за статистикою опинились у списку найжорстокіших в Європі. Київ : ТSN Україна. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/ukrayinski-pidlitki-orinilis-u-spisku-nayzhorstokishih-u-yevropi.html> (дата звернення: 14.06.2019).
10. Чепіль М., Ідея добра і любові у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. *Молодь і ринок*. 2012. № 1. С. 37-41.
11. Шевченко Г. П., Бутенко Л. Л., Шкурин А. И. Поэтический образ морали в искусстве: опыт нравственного воспитания старшеклассников: книга для учителей и студентов. 2-е изд., доп. и испр. Луганск : Изд-во «НОУЛИДЖ», 2014. 320 С.

References

1. Bekh, I. (1994). Nравstvennost lychnosty v psykholohycheskom rakurse [Morality of personality from a psychological perspective]. *Filosofska i sotsiolohichna dumka*, 3–4, 177–183 (rus).
2. Bondarenko, L. (2016). Vychovannia v uchniv kultury pochuttiv zasobamy poezii: (na materialy zbirky Ivana Franka "Ziviale lystia") [Education of the students of the culture of feelings by means of poetry: (on the material of Ivan Franko's collection "Faded Leaves")]. *Visnyk Tavriiskoi fundatsii (Oseredku vyvchennia ukrainskoi diaspory)*: literaturno-naukovyi zbirnyk, 12, 26-32 (ukr).
3. *Vydavnycha hrupa "Osnova". Mii uliublenyi svit bez nasylstva [The Basis Publishing Group. My favorite world without violence]*. Retrieved from http://journal.osnova.com.ua/article/37923-Mii_uliublenyi_svit_bez_nasylstva (date of appeal: 14.06.2019) (ukr).
4. *Dialohy Platona [Dialogues of Plato]*. Retrieved from <http://psylib.ukrweb.net/books/plato01/> (date of appeal: 14.06.2019) (ukr).
5. *Sait vchytelia pochatkovykh klasiv Herus Viktorii Vasylyvny [The site of elementary school teacher Victoria Gerus]*. Retrieved from http://vchutel-pk.at.ua/load/materialy_do_urokiv/literaturne_chitannja/ljubov_zabashta_ljudina_poc_hinaetsja_z_dobra_zubri_i_olen/4-1-0-14 (date of appeal: 14.06.2019) (ukr).
6. Sakhno, A. L. (2016). Rol poetychnoho slova v moralno-estetychnomu vykhovanni uchniv na urokakh ukrainskoi literatury [The role of the poetic word in the moral and aesthetic education of students in the lessons of Ukrainian literature]. *Tavriiskyi visnyk osvity*, 1, 231-237 (ukr).
7. Sukhomlynskyi, V. (1990). *Kak vospytat nastoiashcheho cheloveka [How to raise a real person]*, 288. Moscow: Pedagogika. (rus)
8. *Suchasna ukrainska poeziia i ne tilky [Contemporary Ukrainian poetry and more]*. Retrieved from <http://poeziya-ukrainy.com.ua/> (date of appeal: 14.06.2019) (ukr).
9. *Ukrainski pidlitky za statystykoiu opynylys u spysku naizhorstokishykh v Yevropi [According to statistics, Ukrainian teenagers are among the most violent in Europe]*. Kyiv-TSN Ukraine. Retrieved from <https://tsn.ua/ukrayina/ukrayinski-pidlitki-orinilis-u-spisku-nayzhorstokishih-u-yevropi.html> (date of appeal: 14.06.2019) (ukr).

10. Chepil, M. (2012). Ideia dobra i ljubovi u pedahohichnii spadshchyni Vasylya Sukhomlynskoho [The idea of good and love in the pedagogical heritage of Vasyli Sukhomlinsky]. *Molod i rynek, 1*, 37-41 (ukr)
11. Shevchenko, H. P., Butenko, L. L., & Shkuryin, A. Y. (2014). *Poetycheskiy obraz morali v yskusstve: opyt npravstvennogo vospitaniya starsheklassnikov: kniga dlya uchiteley i studentov [The poetic image of morality in art: the experience of moral education of high school students: a book for teachers and students.]*. 2-d ed., added and corrected, 320. Lugansk: Noulidzh (rus).

ПРОЦЕСС ВОСПИТАНИЯ У ПОДРОСТКОВ ЧУВСТВА ДОБРОТЫ С ПОМОЩЬЮ ПОЭТИЧЕСКОГО СЛОВА

М. А. Касич

В статье рассматривается важность морально-этического воспитания подростков, воспитания в них чувства доброты. Автор приводит статистику по проявлению подростковой жестокости как следствия недостаточного уровня воспитания морально-этических ценностей в эпоху, когда уделяется больше внимания развитию науки и техники, чем развитию духовности личности и морально-этическим качествам. Автор утверждает, что именно ученики средней школы являются той возрастной категорией, которая требует особо пристального внимания со стороны родителей и педагогов в процессе воспитания чувства доброты как важной моральной ценности. Подтверждение этому и тот факт, что интернет пестрит новостями об актах подростковой жестокости.

В статье обоснована важность морально-этического воспитания подростков в контексте реалий современного мира. Рассмотрено понятие доброты как высшей абсолютной общечеловеческой ценности и процесс её воспитания для снижения проявлений подростковой жестокости. Рассмотрено явление, которое современной терминологией называется «буллинг» (от англ. Bully - хулиган, задира, грубиян, «to bully» - задираться, издеваться), то есть агрессивное поведение отдельной личности или группы с целью унижения, доминирования, физического или психологического самоутверждения.

В статье предложено осуществлять процесс воспитания с помощью поэтического искусства, приведены примеры заданий к стихотворениям, призванных помочь подросткам откорректировать поведение, развить критическое и творческое мышление, эстетические вкусы. Материал для заданий подобранный из стихотворений современных авторов, таких как: Любовь Забашта, Ирина Супрун, Генрих Акулов. Среди приведенных заданий к стихотворениям преобладают задания с творческим подходом. Например, нарисовать ассоциативную карту, написать сочинение-рассуждение, нарисовать иллюстрацию, создать видеоклип и тому подобное. Ключевой идеей статьи является процесс воспитания чувства доброты в контексте эстетического воспитания.

Ключевые слова: морально-этическое воспитание, подростки, доброта, поэтическое слово.

THE PROCESS OF UPBRINGING THE SENSE OF KINDNESS IN ADOLESCENTS USING THE POETRY

M. A. Kasych

The article discusses the importance of moral and ethical education of adolescents, upbringing a sense of kindness in them. The author gives statistics on the manifestation of adolescent cruelty, as a consequence of an insufficient level of education of moral and ethical values, in an era that pays more attention to the development of science and technology than the development of spirituality of personality and moral and ethical qualities. The author claims that the high school students are the special age category that requires special attention from parents and teachers in the process of developing a sense of kindness as an important moral value, since today the Internet is full of news about acts of teenage cruelty. The article substantiates the importance of moral and ethical education of adolescents in the context of the realities of the modern world. The concept of kindness as the highest absolute universal value is considered, as well as the process of its education, to reduce the manifestations of teenage cruelty. The phenomenon that modern terminology calls "bullying" is considered (from the English Bully - bully, bully, rude, "to bully" – bullying, mocking), that is, aggressive behavior of an individual or group, with the aim of humiliation, domination, physical or psychological self-affirmation. The article proposes to carry out the process of education with the help of poetic art, provides examples of tasks for poetry, designed to help adolescents to correct behavior, develop critical and creative thinking, aesthetic tastes. Material for tasks is selected from poems by modern authors, such as: Lyubov Zabashta, Irina Suprun, Henry Akulov. Among the given tasks for poetry, tasks with a creative approach prevail. For example, draw a mind map, write an essay-discussion, draw an illustration, create a video clip etc. The key idea of the article is the process of developing a sense of kindness in the context of aesthetic education.

Key words: Moral and ethical upbringing, adolescents, kindness, poetry.

Касич Марія Андріївна – аспірантка кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: mariakasych@gmail.com

Касич Марія Андреевна – аспірантка кафедри педагогіки Восточноукраїнського національного університета імені Володимира Даля (г. Северодонецк, Украина). E-mail: mariakasych@gmail.com

Kasych Mariia Andriivna – Post-graduate student of the Department of Pedagogy of Volodymyr Dahl East Ukrainian University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: mariakasych@gmail.com